

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ

Гречаник Н. І.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

вул. Києво-Московська, 24, Глухів, Сумська область, Україна

orcid.org/0000-0003-3300-3198

NGrech@i.ua

Ключові слова:

*професійна підготовка
майбутніх учителів
початкової школи,
культурологічна
компетентність, майбутній
учитель початкової школи,
культурологічно-орієнтовані
принципи формування.*

У статті визначено й обґрунтовано специфічні правила формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи, які позиціонуються культурологічно-орієнтованими принципами. До таких автор відносить принцип зумовленості формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці особистісними й соціальними запитами. Послугування цим принципом сприяє свідомому ставленню студентів до культурологічного становлення й інтересу до формування культурологічної компетентності, що забезпечується позитивним сприйняттям і усвідомленням культурологічних і професійних цінностей.

Принцип мотивованого культурологічно-інтегрованого навчання ґрунтується на розумінні мотивації особистості як складної, багаторівневої системи збудників, що вміщують у собі емоції, потреби, мотиви, інтереси, ідеали, норми, цінності тощо. Реалізація цього принципу передбачає інтеграцію змісту навчальних дисциплін професійної підготовки зі змістом компонентів культурологічної компетентності на засадах ціннісно-свідомого ставлення майбутніх учителів початкової школи.

Принцип цілісності, неперервності й системності формування культурологічної компетентності зумовлений залежністю процесу утворення якісних характеристик особистості від цілеспрямованої і комплексної роботи з опанування майбутніми вчителями початкової школи культурологічного інструментарію.

Принцип суб'єктивно-діалогічної культурологічної взаємодії відображає особистісно орієнтовані механізми організації педагогічної комунікації учасників освітнього процесу у процесі формування досліджуваної здатності, забезпечує їхнє залучення до активного оволодіння культурологічним досвідом реалізації культурологічних знань, умінь і навичок у суб'єкт-суб'єктному вимірі.

Принцип рефлексивної спрямованості культурологічної компетентності відображає оволодіння студентами навичками саморегуляції й передбачає рефлексивну активність майбутніх учителів початкової школи у напрямі культурологічного самовдосконалення.

CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS: PRINCIPLES OF FORMATION

Hrechanyk N. I.

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology of Primary Education

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Kyivo-Moscovska str., 24, Hlukhiv, Sumy region, Ukraine

orcid.org/0000-0003-3300-3198

NGrech@i.ua

Key words:

professional training of future elementary school teachers, culturological competence, future elementary school teacher, culturological-oriented principles of formation.

The article defines and substantiates specific rules of forming culturological competence of future elementary school teachers, which are positioned by culturological-oriented principles. The author refers to such principles as: the principle of conditioned formation of cultural competence of future elementary school teachers in professional training by personal and social demands. Service to this principle contributes to a conscious attitude of students to cultural development and interest in the formation of cultural competence, is provided by a positive perception and awareness of cultural and professional values.

The principle of motivated culturological-integrated learning is based on understanding the motivation of the individual as a complex, multi-level system of pathogens containing emotions, needs, motives, interests, ideals, norms, values, and the like. The implementation of this principle implies the integration of the content of professional training disciplines with the content of components of cultural competence based on the value-conscious attitude of future elementary school teachers.

The principle of integrity, continuity and systemativeness of formation of culturological competence is caused by dependence of the process of education of qualitative characteristics of the person on purposeful and complex work on mastering by the future teachers of elementary school of culturological toolkit. The principle of subjective-dialogical culturological interaction reflects personally oriented mechanisms of organization of pedagogical communication of participants of the educational process in the process of formation of the investigated ability, provides their attraction to active mastering of culturological experience of realization of culturological knowledge, skills and abilities in the subject-subject measurement.

The principle of reflexive orientation of culturological competence reflects students' mastery of the skills of self-regulation and provides for reflexive activity of future elementary school teachers in the direction of culturological self-improvement.

Постановка проблеми. Докорінні зміни у філософії сучасної педагогічної освіти спричинили активізацію досліджень у напрямі підвищення ефективності формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, зокрема такого її складника, як культурологічна компетентність, і виявили потребу у фахівцях із сформованими культурологічними здатностями. Водночас реалізація компетентнісної парадигми як домінуючої стратегії Концепції НУШ спрямована на модернізацію вітчизняної педагогічної освіти, актуалізуючи зміни в цілях і змісті підготовки майбутніх висококваліфікованих фахівців.

Відповідно, перед професорсько-викладацьким складом закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку вчителів початкової школи, постають важливі завдання: підготувати фахівців, які не лише ґрунтовно володіють теоретичними знаннями й практичними вміннями з фаху, а й здатні транслювати професійно-важливі якості, вільно володіючи компетентнісним інструментарієм, збагаченим культурологічним змістом. Тому процес формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи має піддатися суттєвій модернізації шляхом трансформації основних дидактичних категорій – принципів нав-

чання, які є фундаментом розширення культурологічної сфери майбутніх педагогів.

Аналіз сучасних наукових досліджень засвідчує, що загальнодидактичні принципи розроблено й обґрунтовано в працях А. Алексюка, В. Андрєєва, В. Андрущенко, Ю. Бабанського, В. Беспалька, В. Краєвського, В. Кременя, А. Кузьмінського, В. Курок, П. Лузана, Г. Луценка, Н. Ничкало, О. Пехоти, В. Семиченко, О. Семенов, В. Сидоренка, С. Сисоєвої та інші; теоретичні й практичні основи підготовки вчителів початкової школи розглянуті в роботах В. Бадер, Н. Бахмат, Н. Бібік, О. Біди, В. Бондар, Л. Бірюк, О. Будник, О. Варецької, М. Вашуленка, Л. Гаврілової, Н. Глузман, П. Гусак, Б. Долинського, Л. Коваль, О. Комар, Г. Кловак, О. Ліннік, Є. Лодатка, О. Матвієнко, М. Марусинець, О. Муковоза, М. Оліяр, Н. Олєфіренко, І. Осадченко, О. Савченко, О. Ткаченко, О. Федій, Л. Хомич, Л. Хоружої, Ю. Шалівської та інші; питання реалізації культурологічного підходу в теорії і практиці вищої школи обґрунтовано у працях А. Арнольдова, Є. Баллера, О. Бондаревської, М. Борецького, Д. Затонського, І. Зязюна, І. Кефелі, І. Луцької, В. Маслової, О. Попової, Р. Розіна, Ю. Рождественського, О. Рудницької, Н. Сердюк, О. Слободенюк, Г. Тарасенко, Н. Щуркової та інших; культурологічну компетентність як самостійний вид професійної вправності вчителів виокремлюють вітчизняні науковці О. Антонова, О. Дубасенюк, С. Лісова, Л. Маслак, Н. Сидорчук та інші; частково здійснено аналіз теоретичних засад і обґрунтування змісту, методів, психолого-педагогічних умов культурологічної підготовки майбутніх учителів у працях М. Булигіної, Т. Вінник, А. Галенко, В. Данильченко, Л. Настенко, Ю. Юрченка та інших.

Водночас культурологічно-орієнтовані принципи процесу формування досліджуваної здатності майбутніх учителів початкової школи досі не розроблені, що й зумовило вибір проблеми, представленої в статті.

Мета статті – обґрунтувати сутнісно-змістову характеристику специфічних принципів формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи в контексті професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Ми позиціонуємо формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці як процес, який визначається сукупністю теоретико-практичних засобів, форм, прийомів, методів, який забезпечує актуалізацію системотвірних культурологічних понять, таких як культура, культурні норми й цінності, культурологічна діяльність, інтереси тощо. У зв'язку з цим вважаємо, що результатом такого педагогічного впливу на майбутніх учителів початкової школи

є сформованість культурологічної компетентності особистості вчителя. У зв'язку з цим мета формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи – це вдосконалення професійної підготовки здобувачів вищої освіти в контексті гармонійного розвитку особистості майбутніх фахівців, які здатні самореалізовуватись у професійно-педагогічній діяльності відповідно до законів, норм, принципів, ідеалів, культурологічних цінностей на компетентісно-продуктивному рівні. Тому, спираючись на сутнісну й змістову характеристики досліджуваної здатності, методологічні підходи до вивчення означеного педагогічного явища (компетентісний, культурологічний, аксіологічний, професіографічний, етнорегіональний, суб'єктно-діяльнісний, синергетичний), вирізняємо специфічні культурологічно-орієнтовані принципи.

Значимо, що вищевказане врегульовує динаміку властивостей педагогічного феномену із специфічними правилами, які регламентують освітню діяльність, спрямовану на досягнення конкретної мети у певних умовах. Ці правила базуються на загальних принципах дидактики й теорії виховання. Принципи навчання – це керівні ідеї, основні положення, що визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи; це певна система основних дидактичних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує його ефективність [4, с. 67].

Принцип зумовленості формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи у професійній підготовці особистісними й соціальними запитами. Обґрунтування цього принципу базується на гуманістичних ідеях і поглядах на людину як найвищу цінність, відображає людиноцентристські ідеї, котрі визнають взаємодію гуманістичних, загальнокультурних, особистісних, професійних, культурологічних, національних цінностей.

На нашу думку, стрижневою позицією цього принципу є зв'язок із майбутньою професійною діяльністю, який відображає сутність цілеспрямованої професійної підготовки фахівців, яка на всіх етапах системи формування культурологічної компетентності спрямовується і координується викладачами-наставниками, а студенти усвідомлюють, сприймають і своєю навчально-пізнавальною, навчально-професійною діяльністю реалізують основну мету професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Послугування принципом навчання, зорієнтованим на майбутню професію, передбачає наповнення професійної підготовки індивідуальним змістом, врахування специфіки професії, і тому знання, вміння, навички мають бути цілісними, системними, інтегрованими із загаль-

нопрофесійними (А. Литвин) [7]. Професійно спрямоване навчання полягає у здатності викладачів оптимально забезпечити засвоєння нових знань, умінь, навичок, передбачених програмами навчальних дисциплін, а також сприяти формуванню всебічного інтересу до обраної професії, її пріоритетності з оперттям на особистісні характеристики (Р. Гуревич, А. Коломієць) [6].

Отже, врегулювання змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах цього принципу сприяє *свідомому ставленню студентів до культурологічного становлення й інтересу до формування культурологічної компетентності, що забезпечується позитивним сприйняттям і усвідомленням культурологічних і професійних цінностей через особистісну призму.*

Принцип мотивованого культурологічно-інтегрованого навчання ґрунтується на розумінні мотивації особистості як складної, багаторівневої системи збудників, що вміщують у собі емоції, потреби, мотиви, інтереси, ідеали, норми, цінності тощо (Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Леонтьєв, А. Маслоу, С. Рубінштейн, П. Якобсон та інші). Мотив як усвідомлене стимулювання майбутніх учителів початкової школи до педагогічної діяльності культурологічного спрямування формується залежно від того, як майбутній фахівець оцінює, усвідомлює характер освітнього процесу, розуміючи мету, яка перед ним поставлена. Вагому роль при цьому відіграє оцінення активної діяльності, що зумовлює генерування позитивної або негативної мотивації [5]. У зв'язку з цим забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи до формування культурологічної компетентності має бути спрямоване на подолання протиріччя і негативних стереотипів щодо культурологічної діяльності, стимулювання внутрішньої потреби до оволодіння культурологічними знаннями і вміннями, підсилення ціннісно-пізнавального інтересу як провідного чинника-мотиву до зрушення й спрямування активних дій в оволодінні культурологічною самодостатністю, бо саме мотиваційно-ціннісна потреба – це потужний стимул у набутті знань, розвитку пізнавальної діяльності й усвідомленні значущості рефлексивної позиції в культурологічному й особистісно-професійному вдосконаленні.

Така єдність сегментів культурологічного розвитку майбутніх учителів початкової школи акцентує увагу на інтеграційній природі базових понять досліджуваної наукової проблеми: професійна компетентність майбутніх учителів початкової школи, культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи, професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи тощо. Ця позиція зумовлюється єдністю навчального й виховного процесів у педагогічних закладах

вищої освіти, багатоаспектиними напрямками професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи (аудиторна робота, самостійна робота, науково-дослідницька робота, проходження педагогічних практик, позанавчальна діяльність тощо), які взаємоінтегруються в загальну освітню систему.

Відтак у цій площині культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи є результатом інтеграції у професійну підготовку культурологічного змісту навчання з метою формування досліджуваного феномену як складного й багатовимірного явища, що наскрізно об'єднує всі складники освітньо-професійних програм, навчальних планів і як нова інтегративна властивість характеризується комплексом знань, переконань, ставлень, умінь, навичок, видів діяльності, що забезпечують самоідентифікацію особистості як представника національної культури.

Послугування цим принципом передбачає підсилення змісту дисциплін загально-гуманітарного, фундаментального, професійно-практичного циклів органічною інтеграцією з культурологічним змістом, що є елементом культурологічно-орієнтованого середовища. Міжпредметні зв'язки, інтеграція знань забезпечує цілісне уявлення студентів про інтегративну властивість культурологічної компетентності, причинно-наслідковий зв'язок отриманого результату із функціонуванням спеціально-організованого освітнього середовища і його сутнісно-змістової характеристики.

Таким чином, реалізація цього принципу передбачає *інтеграцію змісту навчальних дисциплін професійної підготовки зі змістом компонентів культурологічної компетентності на засадах ціннісно-свідомого ставлення майбутніх учителів початкової школи.*

Принцип цілісності, неперервності й системності формування культурологічної компетентності зумовлений залежністю процесу утворення якісних характеристик особистості від цілеспрямованої і комплексної роботи з опанування майбутніми вчителями початкової школи культурологічного інструментарію у процесі професійної підготовки. Послугування цим принципом передбачає єдність навчання, виховання, інтелектуального розвитку, формування культурологічних здатностей, фахово підпорядкованих і професійно спрямованих пріоритетних здатностей студентів в культурологічно-орієнтованому освітньому середовищі ЗВО.

Вивчення стану обраної проблеми в теорії і практиці вищої педагогічної школи дозволило зробити висновок про те, що культурологічна компетентність майбутніх учителів початкової школи не створюється автономно й вимагає цілеспрямованих, неперервних дій щодо її формування,

а саме доцільного й систематизованого накопичення в її змісті позитивних кількісних і якісних здатностей із урахуванням утворювальних факторів (гуманістична спрямованість освітнього процесу, управління культурологічно-орієнтованим процесом, професійна компетентність, культура й майстерність усіх суб'єктів педагогічної взаємодії тощо), які дозволяють ефективно вдосконалювати формування досліджуваного феномену в межах професійної підготовки.

У нашому дослідженні культурологічна компетентність розглядається як цілісна, єдина система, кожен складник (спрямованість, готовність, обізнаність, активність, самодостатність) якої є єдиною динамічною системою, а деформація одного з основних категоріальних елементів визначеної системи може призвести до змін в іншому елементі.

Отже, реалізація принципу цілісності, неперервності й системності формування культурологічної компетентності потребує *системного опанування майбутніми вчителями початкової школи культурологічними знаннями, вміннями й навичками у професійній підготовці.*

Принцип суб'єктивно-діалогічної культурологічної взаємодії відображає особистісно орієнтовані механізми організації педагогічної комунікації учасників освітнього процесу у процесі формування досліджуваної здатності. Діалогічність, орієнтована на особистість, полягає у встановленні таких взаємин між викладачами й студентами, які стимулюють учасників у діяльнісній сфері до розкриття особистісної позиції шляхом використання проблемних, активних, проєктних методів навчання, організації контролю, самоконтролю і рефлексії [8] шляхом діалогу, який передбачає якісно іншу, на відміну від традиційної, структуру взаємодії педагогів і студентів як рівноправних суб'єктів навчального процесу [1].

Згідно з цим принципом організація професійної підготовки у контексті досліджуваної проблеми регламентується нормами людських відносин: рівності, людяності, справедливості тощо. На цих засадах будується демократичний стиль педагогічного впливу, який спонукає майбутніх учителів початкової школи до рівноправства, співпраці, співробітництва, партнерства, суб'єкт-суб'єктної активності.

На наше переконання, виховання самодостатньої людини загалом і формування культурологічної компетентності в майбутніх учителів початкової школи, зокрема, можливе тільки в умовах суб'єкт-суб'єктної моделі педагогічних відносин. Така взаємодія розкривається як спосіб світосприйняття, як внутрішньо особистісний процес мислення, пізнання, уяви. Тому основними характеристиками особистості як суб'єкта навчаль-

но-пізнавальної діяльності є: свідомість, воля, здатність діяти цілеспрямовано, активно і творчо, ініціативність, прагнення до перетворення навколишнього, в нашому разі культурологічно-орієнтованого середовища (А. Брушлинський) [2].

Отже, цей принцип полягає в прийнятті студента через призму особистісної значущості, яка сприяє утворенню зворотного діалогічного результату. Це передбачає, що, по-перше, всі учасники освітнього процесу ідентифікують себе й інших як індивідуальність, яка є дієвим і активним суб'єктом різноаспектної діяльності, а по-друге, у майбутніх фахівців формується здатність оцінювати себе в розвитку й саморозвитку, в перетворювальній діяльності в широкому сенсі. Тому суб'єктивно-діалогічний контекст формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи передбачає розвиток навичок об'єктивного усвідомлення самодостатності студента через навчально-пізнавальну, навчально-професійну, навчально-виробничу діяльність і сприяє особистісному зростанню, професійному становленню.

Отже, врегулювання освітнього процесу цим принципом забезпечує залучення майбутніх учителів початкової школи до активного оволодіння культурологічним досвідом реалізації культурологічних знань, умінь і навичок у суб'єкт-суб'єктному вимірі.

Принцип рефлексивної спрямованості культурологічної компетентності відображає оволодіння студентами навичками саморегуляції не тільки своєї поведінки, діяльності, а й емоційно-вольових, когнітивних процесів, що зорієнтовані на розвиток і зростання особистості. Рівні самокерування, саморегуляції взаємозалежні із самооцінкою й співвідносяться зі ступенем складності діяльності будь-якого характеру [2].

Екзистенціалістська основа «...крайнього індивідуалізму, протиставлення особистості суспільству і колективу» є заглибленням у власне «Я». (А. Кузьмінський). Представники філософії екзистенціалізму (У. Баррей, М. Бердяєв, О. Больнов, Е. Брейзах, М. Гайдеггер, Г. Гоулд, А. Камю, Дж. Кнеллер, М. Марсель, Ж. Сартр, К. Ясперс та інші) обґрунтовують ідею про те, що зовнішній світ постає таким, яким його сприймає внутрішнє «Я» кожної особистості, а моральні норми – це продукт «саморефлексії» як вираження абсолютної «свободи волі». Згідно з цими вченнями центрами виховання є несвідомі психологічні процеси людини – інтуїція, настрої, почуття, емоційні імпульси. У контексті нашого дослідження саме культурологічна рефлексія майбутніх учителів початкової школи повинна базуватись на інтеграції почуттєвих, емоційних перебігів із вольовими проявами, свідомістю, інтелектом, логікою тощо.

У контексті досліджуваної проблеми рефлексивна активність особистості у процесі професійної підготовки детермінує здатність студентів оцінити себе «збоку», об'єктивно проаналізувавши навчальну діяльність на предмет наявності і реалізації культурологічних знань, умінь і навичок. При критичному осмисленні себе, своєї діяльності, своїх учинків, дій і мотивів завдяки рефлексії особистість може перебудувати свій внутрішній світ, усвідомити сенс свого життя й діяльності [9]. Самооцінка, за визначенням С. Гончаренка, – це «судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей, у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком» [3].

Зазвичай принцип рефлексивної спрямованості формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи дозволяє здійснити добір форм, засобів, методів стимулювання процесів саморегуляції особистості, котрі відбивають оптимальну психічну активність студентів у культурологічній діяльності; сприяє організації і корекції комунікації суб'єктів культурологічної взаємодії, а також спрямовує студентів на усвідомлення своєї культурологічної самодостатності від моменту виникнення емоцій, вольових зусиль, мотивів, потреб до розгортання культурологічної спрямованості через стадії усвідомлення стану готовності, обізнаності,

активності й самооцінки культурологічної самодостатності.

Отже, розв'язання проблеми формування культурологічної рефлексії спрямовано на визначення рівня власної самооцінки, саморозвитку культурологічної самодостатності, актуалізації сенсу майбутньої культурологічної діяльності, на розвиток професійно важливих якостей майбутнього фахівця, на сформованість професійної «Я концепції».

Зазначений вище принцип координує організацію професійної підготовки фахівців у площині *забезпечення рефлексивної активності майбутніх учителів початкової школи у напрямі самовдосконалення в контексті культурологічної компетентності*.

Висновки. Таким чином, з огляду на зазначене вище формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи регламентується специфічними принципами, які забезпечують: позитивне усвідомлення культурологічних і професійних цінностей через особистісну призму; формування досліджуваної компетентності на засадах особистісного ціннісно-свідомого становлення; системне опанування відповідних здатностей; активну реалізацію відповідного інструментарію у суб'єкт-суб'єктній взаємодії; рефлексивну активність у контексті культурологічної компетентності.

Література

1. Алешина С. Саморазвитие личности студента в образовательном пространстве педагогического колледжа : дис. ... канд. пед. наук. Оренбург, 2003. 171 с.
2. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение. Москва-Воронеж, 1996. 392 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Либідь, 1997. 374с.
4. Гладуш В.А., Лисенко Г.І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. навч. посіб. Дніпропетровськ, 2014. 416 с.
5. Гриньова В.М. Педагогічна культура майбутнього вчителя : монографія. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 432 с.
6. Гуревич Р.С. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : Зб. наук. праць / за ред. Г.П. Васяновича. Львів : ЛДУ БЖД. 2006. С. 49–63.
7. Литвин А.В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю: монографія. Львів : Компанія «Манускрипт». 2011. 498 с.
8. Слостенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Академия, 2001. 480 с.
9. Тухватуллина С.Ю., Шумакова О.А. Обзор ключевых принципов, механизмов и барьеров профессионального саморазвития личности. *МНКО*. 2015. № 1 (50). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/obzor-klyuchevykh-printsipovmehanizmov-i-bariero-professionalnogo-samorazvitiya-lichnosti>.

References

1. Aleshyna S. (2003) Samorazvitie lychnosti studenta v obrazovatelnom prostranstve pedahohicheskoho kolledzha [Self-development of a student's personality in the educational space of a teacher training college]. Dys. ... kand. ped. nauk. Orenburh, 171 p.
2. Brushlynskii A.V. (1996) Subekt: mishlenye, uchenie, voobrazhenie [Subject: thinking, teaching, imagination]. Moskva-Voronezh, 392 p.
3. Honcharenko S.U. (1997) Ukrainskyi pedahohichniy slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Lybid. 374 p.

4. Hladush V.A., Lysenko H. I. (2014) Pedagogika vyshchoi shkoly: teoriia, praktyka, istoriia [Higher school pedagogy: theory, practice, history]. Navch. posib. D., 416 p.
5. Hrynova V.M. (2015) Pedagogichna kultura maibutnoho vchytelia. Pedagogichna tvorchist, maisternist, profesionalizm u systemi pidhotovky osvitianskykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy [Pedagogical culture of the future teacher. Pedagogical creativity, skill, professionalism in the system of educational training: achievements, searches, prospects] Monohrafiia. Kyiv. NPU imeni M. P. Drahomanova, 432 p.
6. Hurevych R.S. (2006) Profesiina spriamovanist yak pryntsyyp navchannia u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh. Profesiino spriamovane navchannia i vykhovannia osobystosti [Professional orientation as a principle of education in vocational schools. Professionally oriented training and education of personality]. Zb. nauk. prats / za red. H.P. Vasianovycha. Lviv, LDU. P. 49–63.
7. Litvin A.V. (2011) Informatyzatsiia profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv budivelnogo profilu [Informatization of vocational and technical educational institutions of construction profile]. Monohrafiia. Lviv. Kompaniia “Manuskrypt”, 498 p.
8. Slastenyn V. A., Kashyryn V. P. (2001) Psykholohyia i pedahohyka: uchebnoe posobyie dlia studentov visshykh uchebnikh zavedenyi [Psychology and pedagogy: a training manual for students of higher education institutions]. Moscow. Akademyia, 480 p.
9. Tukhvatulyna S. Yu., Shumakova O. A. (2015) Obzor kliuchevikh pryntsyypov, mekhanyzmov y barerov professyonalnoho samorazvytyia lychnosti [Review of key principles, mechanisms and barriers of professional self-development of a person]. *MNKO*. № 1 (50). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/obzor-klyuchevyh-printsipovmehanizmov-i-bariero-professionalnogo-samorazvitiya-lichnosti>.